

Les *Trobes en labors de la Verge Maria*: una joia bibliogràfica, històrica i literària en el 550è aniversari de la seua impressió

The Trobes en labors de la Verge Maria: a bibliographical, historical and literary jewel on the 550th anniversary of its printing

per Mireia Ferrando Simón*

Universitat de València

RESUM:

Enguany, 2024, es compleix el 550è aniversari de la publicació de les *Trobes en labors de la Verge Maria* (València, 1474), la primera obra literària en llengua romànica –de fet, trilingüe: en valencià (o català), en castellà (o espanyol) i en toscà (o italià)– impresa en terres hispàniques. Aquest estudi analitza els resultats de noves investigacions al voltant del tema, especialment pel que fa a la recepció de l'obra fins als nostres dies i al debat sobre la seua primacia en relació amb la introducció de la impremta a la península Ibèrica. S'hi comenten els aspectes organitzatius i literaris del certamen poètic marità convocat pel virrei Lluís Despuig i s'hi fa una valoració de la dimensió estètica i sociològica de l'obra. Les *Trobes* emergeixen com una obra excepcional des del punt de vista bibliogràfic, històric i literari.

PARAULES CLAU:

Trobes en labors de la Verge Maria, impremta, certamen poètic, llengua romànica, València

ABSTRACT:

This year, 2024, marks the 550th anniversary of the *Trobes en labors de la Verge Maria* (Valencia, 1474), the first literary work in a Romance language – in fact, trilingual in “Valencian” (or Catalan), “Castilian” (or Spanish) and “Tuscan” (or Italian) – to be printed in Hispanic lands. This study analyses the results of new research on the subject, especially regarding the reception of the work until the present day and the debate about its primacy in relation to the introduction of printing in the Iberian Peninsula. It discusses details on the organisational and literary aspects of the Marian poetry competition organised by Viceroy Lluís Despuig and evaluates the aesthetic and sociological dimension of the work. It concludes that the *Trobes* is an exceptional work from the bibliographic, historical and literary points of view.

KEY WORDS:

Trobes en labors de la Verge Maria, printing, poetry competition, Romance language, València

Introducció

En complir-se el 550è aniversari de la publicació de les *Trobes en labors de la Verge Maria* (València, 1474) ens proposem donar compte dels estudis que s'han

Recepció: 03/02/2024. Avaluacions: 12/02/2024, 28/03/2024. Versió definitiva: 10/05/2024.

* Mireia Ferrando Simón, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8453-4082>.

fet en les darreres dècades sobre aquesta singular obra literària –la primera en llengua romànica que es publicà en terres hispàniques–, aportar els resultats de noves recerques, explicar el context que les va fer possibles i valorar el contingut des d'una perspectiva multidisciplinària.

En un primer moment ens centrarem en el vessant bibliogràfic de l'incunable; després oferirem uns apunts sobre la recepció de l'obra al llarg dels darrers cinc segles i mig i, particularment, sobre el rerefons ideològic del debat sobre la primàcia del nostre incunable a propòsit de la introducció de la impremta a la península Ibèrica; en tercer lloc, abordarem l'estudi dels aspectes organitzatius i literaris del certamen poètic marià convocat a València pel virrei Lluís Despuig que donà peu al llibre; finalment, en el darrer apartat, farem una valoració de la dimensió historioliterària i sociològica de la festa literària i cívica que fou la justa poètica mariana de 1474.

Les *Trobes* se'ns revelen com una obra excepcional en llengua vulgar que irromp en el panorama literari quan la impremta hispànica estava encara a les beceroles, fet que demostra, de retruc, la importància del certamen poètic de què pren origen.

L'incunable

L'únic exemplar de les *Trobes en labors de la Verge Maria* que es conserva actualment es troba a la Biblioteca Històrica de la Universitat de València, custodiat amb gran cura dins d'un estoig de color roig amb decoracions daurades, tal com correspon a la veritable joia bibliogràfica que és per la seua antiguitat i per la seua singularitat. Fins fa unes dècades, es guardava dins d'una caixa forta –d'ací la catalogació de l'exemplar amb la signatura CF/1–, que avui ha quedat ja obsoleta i s'ha substituït per una cambra especial per a la seua preservació. No es conserva el títol original de l'incunable. Se'l coneix amb un descriptor extret de paraules inicials del cartell amb què comença el llibre: *Obres o Trobes en labors de la Verge Maria*, o, més generalment, *Trobes en labors de la Verge Maria*.¹

L'exemplar va ingressar al fons antic de la biblioteca després de 1835, arran de les desamortitzacions del ministre Mendizábal. En concret, sabem que procedeix del convent de Sant Domènec –també dit de Predicadors– de València, gràcies a la descripció del bibliògraf Vicent Ximeno (1747), que Jaume Villanueva confirma en el seu famós *Viage literario a las iglesias de España*. El pare Villanueva, que se'n va fer ressò arran de la publicació de la *Disertación sobre el origen del nobilísimo arte tipográfico, y su introducción y uso en la ciudad de Valencia de los edetanos* (1796), de Josep Villaroya, afirmà que «la edición más antigua de España es el libro que se conserva en este mi convento, intitulado *Obres o trobes en llaor de la Verge Maria*».²

1. L'incunable es troba digitalitzat i disponible en línia al catàleg de la Biblioteca de la Universitat de València, que precisament rep el nom de *Trobes*: https://trobes.uv.es/permalink/34CVA_UV/1adh3me/alma991006954459706258, consultat el 08.01.2024.

2. Villanueva transcriví el cartell del certamen, que encapçala el llibre: «Les obres o trobes dauall scrites les quals trac | ten de lahors dela sacratissima Verge Maria | foren fetes e ordena-

Es tracta d'un volum en quart amb una coberta de pergamí blanc. Ara consta de 66 fulls, però se'n van perdre la portada i el darrer full, on hi hauria el títol i el colofó, respectivament. El paper presenta diversos tipus de filigranes a partir dels dos models més reconeguts: la mà amb l'estel de cinc puntes i la flor de cinc pètals. Les mides de caixa d'escriptura són molt variables: oscil·len entre els 115 × 81 mm i els 149 × 81 mm. S'hi empenen caràcters romans (o venecians), i no els gòtics, que es convertiran en els més habituals en l'etapa incunable de la impremta. L'exemplar no conté foliació ni signatures. Els molts errors tipogràfics presents a l'obra (aglutinació de grafies, inclinació de la caixa d'escriptura en alguns casos, taques de tinta...) s'han d'atribuir a l'escassa experiència en l'art de la impressió, ja que la impremta s'introduí a València cap al 1473, aproximadament un any abans de la impressió de les *Trobes*, que se solen datar el 1474.³

No figuren en l'exemplar ni el nom de l'impressor ni el del lloc i la data d'impressió. Jakob Vitzlant, el primer empresari de l'art tipogràfic documentat a València, degué ser qui encarregà la impressió de les *Obres* al també alemany Lambert Palmart, ja que hi fa servir la mateixa tipografia romana que al *Comprehensorium* (1475), de Johannes Grammaticus; a les *Opera* (1475), de Sal-lusti; a la *Tertia pars Summae Sancti Thomae* (1477) i a altres edicions d'obres clàssiques, en algunes de les quals apareix com a impressor. Segurament Palmart provenia d'Itàlia, d'on també provenia el paper que importava Vitzlant –concretament, de Gènova o del Piemont.⁴ També s'ha atribuït la impressió de les *Trobes* al convers castellà Alfonso Fernández de Córdoba, perquè Palmart no és documentat a València abans de 1475. En tot cas, sí que sembla que Fernández de Córdoba, que s'establí a la ciutat cap al 1473, es formà en els tallers de Palmart, perquè després col·laboren tots dos en empreses com ara la *Biblia*

des per los trobadors deus e | en cascuna deles dites obres scrits responents a | una sentència o seria del mes prop insertal libel | o cartell ordenat per lo uenerable mossen Bernat | fenollar preuere e domer dela Seu dela insigne | Ciutat de Valencia de manament e ordinatio | del Spectable senyor frare Luis despuig Me | stre de Muntesa e Visrey en tot lo Regne de | Valencia Lo qual senyor com adeuot dela uer | ge Maria posa en la dita Ciutat de Valencia | una Ioya a tots los trobadors a onze dies del | mes de Febrer Any de la natiuitat de nostre senyor | Mil CCC Lxxiiii ço es hun troç de drap | de uellut negre apte o bastant per hun gipo qui | mils lohara la uerge Maria en qual seuol len | gua la qual Ioya per adir en aquella fonch lo | dit dia posada en la casa dela confraria de sant | Iordi dela dita Ciutat e Iutgada a xxv del | mes de Mars del dit any Lo tenor o seria del | dit cartell es lo mes prop seguent.

3. Sobre els aspectes materials de l'obra (l'estructura col·lacional, el cosit i la morfologia de les filigranes), remetem a l'estudi exhaustiu de Josep Lluís MARTOS, *El primer cancionero impreso y un pliego poético incunable*, Madrid - Frankfurt am Main, Iberoamericana - Vervuert, 2023, p. 33-78.

4. Josep Lluís MARTOS, «*Les Trobes en lahors de la Verge Maria: historiografia de un incunable poético ¿sine notis?*», *Criticón* 141, 2021, 15-36. Sobre la presència de Palmart a València, vegeu, entre d'altres, Fermín de los REYES GÓMEZ, «La edición de "De duobus amantibus" en la imprenta valenciana de Lambert Palmart», dins Leonardo BRUNI, *De duobus amantibus Guiscardo et Segismunda*, amb traduccions per Antoni Biosca i Bas i José Solís de los Santos, València, Societat Bibliogràfica Valenciana Jerònima Galés, 2022, p. 99-123.

valenciana (1478).⁵ No es coneix, per tant, el contracte d'edició de les *Trobes*, ni tampoc el tiratge.

El curador del llibre degué ser Bernat Fenollar, secretari del certamen i autor de la sentència. D'ell deuen ser també els altres paratextos. Encara que el cartell fou signat per Lluís Despuig i per això Martos⁶ li n'atribueix l'autoria, Antoni Ferrando⁷ considera que tant la convocatòria en prosa i el cartell en vers com les rúbriques de cada composició, l'acta, la sentència i el veredict o disposició, que òbviament apareixen com a paratextos anònims, són també de Fenollar. Es basa no sols en el predicament social i literari de Fenollar, sinó també en la seua fama com a defensor de la llengua culta, que expressen tant la *Brama dels llauradors de l'Horta de València contra lo venerable mossèn Fenollar*, atribuïda a Jaume Gassull, com les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, obra en què l'autor, Jeroni Pau, associa el seu nom al de Bernat Fenollar.⁸ En efecte, Fenollar era el cap de colla del grup de poetes satíricoburlescos de València i punt de connexió entre ells i el grup de lletraferits cultistes, liderat per Joan Roís de Corella. El seu protagonisme en la vida literària local explica en bona mesura l'èxit de la convocatòria. I la correcció lingüística de les *Trobes*, amb una decidida opció per les solucions cultistes, com el dígraf *tz* (*sol-lempnitzada*), el grup cultista *-nct-* (*sancta*), etc., sembla confirmar la seua intervenció.⁹

La recepció de l'obra

ELS PRIMERS REPERTORIS BIBLIOGRÀFICS

No es té cap notícia de les *Trobes* fins a la *Biblioteca Hispana Vetus*, del sacerdot sevillà Nicolás Antonio, de mitjan segle XVII, fins al punt que s'ha arribat a pensar que podria haver-ne estat l'únic exemplar imprès, a manera de llibre de prova de la nova tecnologia. Ho suggerí Josep Maria Torres Belda: «Un solo ejemplar queda (si no fué acaso el unico que se imprimió) de la primer obra dada á la estampa en Valencia».¹⁰ En efecte, si examinem els inventaris de biblioteques pos-

5. Manuel SANCHIS GUARNER, «Estudi preliminar» a *Les Trobes en labors de la Verge Maria (València, 1474)*, València, Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de València, 1974, p. 11-52.

6. Ho discuteix MARTOS, *El primer cancionero impreso...*, 126-135.

7. Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX*, València, Institut Alfons el Magnànim, 1983, p. 173.

8. Antoni FERRANDO, «La gènesi romana d'una norma lingüística catalana de segle XV: les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, "fetes" per Jeroni Pau», dins Alfonsina DE BENEDETTO i Inés RAVASINI (ed.), *Traduzioni e continuità di tradizioni. Valencia a Bari, Lecce*, Pensa Multimedia, 2011, p. 39-64. Reproduït a Germà COLÓN i Antoni FERRANDO, *Les "Regles d'esquivar vocables" a revisió*, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.

9. Antoni FERRANDO, «El paper dels primers editors (1473-1523) en la fixació del català modern», *Caplletra*, 27, tardor 1999 [2000], p. 109-136.

10. José María TORRES BELDA, «El primer libro impreso en España», *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia*, VIII/88, 1874, p. 44.

teriors a 1474 i del segle XVI, com els publicats per Josep Sanchis Sivera¹¹ i per Philippe Berger,¹² no trobarem cap referència a les *Trobes*. No en figura cap exemplar en els inventaris d'alguns dels poetes que van concórrer al certamen, com Jaume Roig (1478) i Jordi Centelles (1496), ni cap exemplar en l'inventari de llibres de la catedral de València (1476).¹³ Tampoc no se n'esmenta cap en l'inventari de béns de Corella (1497).¹⁴ La mateixa observació és aplicable a Catalunya i a Mallorca. No hi ha ni una sola menció en els importants repertoris *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona, 1474-1543* (Barcelona, 1955), de Josep Maria Madurell i de Jordi Rubió i Balaguer, ni en *Readers and books in Majorca, 1229-1550*, de Jocelyn Hillgarth.

A pesar d'aquestes constatacions, es fa difícil pensar que sols se n'imprimís un exemplar. És ben sabut que, de molts incunables amb un bon tiratge, no se n'ha conservat cap, i que d'un llibre tan reeixit com el *Tirant lo Blanc*, a penes tres. Es pot suposar que el virrei, els membres i assessors del jurat, les autoritats i els autors n'haurien volgut posseir almenys una còpia, i que els franciscans haurien estat ben interessats a guardar-ne algun com a prova del suport a la creença immaculista, proclamada per la majoria dels concursants. Curiosament, l'exemplar conservat pertanyia al Reial Convent de Predicadors, de València, un orde religiós que no admetia la creença en la Immaculada Concepció, que no fou proclamada com a dogma catòlic fins al 1854.

En tot cas, hi ha indicis que se'n degueren fer, com a mínim, alguns exemplars, que haurien estat preservats en algunes biblioteques de lletraferits i nobles. S'explica així que hi figure en la ja esmentada *Bibliotheca Hispana Vetus* (Roma, 1696), de Nicolás Antonio (1617-1684), que n'obtingué informació de fra Hipòlit Semper (1633-1700), cavaller de l'orde de Montesa, procurador general d'aquest orde, és a dir, del mateix de Lluís Despuig, del qual era Mestre. Ja podem intuir que Semper degué servir-se de l'exemplar o d'un dels exemplars que guardava l'orde de Montesa. Nicolás Antonio parla d'un *Poeticum certamen* amb referència al que donà lloc al llibre de les *Trobes*. En tot cas, al segle XVIII, el Col·legi de Montesa, situat al complex de l'antiga església de Sant Jordi, ja no devia conservar cap exemplar del llibre, segons que es dedueix de l'*Índice de los libros que restan de la biblioteca antigua del sacro Convento de Montesa, y de los encuadernados de nuevo en 1771*, que publicà Josefina Mateu Ibars (1974).¹⁵

11. Josep SANCHIS SIVERA, *Estudis d'història cultural*, Estudi, introducció, bibliografia, notes i edició a cura de Mateu RODRIGO, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

12. Philippe BERGER, *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1987.

13. Josep SANCHIS SIVERA, *Estudis d'història cultural...*, p. 97-116.

14. Abel SOLER, *Joan Roís de Corella (1435-1497). Síntesi biogràfica i aportació documental*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2014.

15. Josefina MATEU IBARS, *La librería de la orden de Montesa en el siglo XVIII*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1974.

Per la mateixa època, el trinitari valencià Josep Rodríguez (1630-1703) elaborava la *Biblioteca Valentina*, que no serà publicada fins al 1747, en la qual no sols es fa referència a la notícia de Nicolás Antonio, de qui diu que «hace memoria, y alabanza» del certamen de 1474, sinó que també, sota l'entrada «Bernardo Fenollar», es descriu el volum i s'esmenten les circumstàncies del certamen.¹⁶ El volum és presentat com a *Certamen poëtic en labor de la Concepció* i tot seguit se'n copien les primeres línies: «Les Obres, ò Trobes, davall escrites, les quals tracten de Lahors de la Sacratissima Verge Maria, foren fetes, y ordenades, per los Trobadors dejes...». Se'n destaca el protagonisme de mossèn Fenollar com a secretari de la justa, autor d'algunes composicions i recopilador de tots els poemes. No sabem d'on tragué la informació, però sí que comptà amb la col·laboració del gran bibliòfil Josep de Castellví (1653-1722), marquès de Villatorcas, en l'inventari de la biblioteca del qual, fet en castellà, figura un *Certamen poético* que no sabem si es podria identificar amb el llibre de les *Trobes*.¹⁷

El 1747, Vicent Ximeno publicà un ambiciós repertori bibliogràfic, *Escritores del reyno de Valencia*, en què, sota l'entrada de Bernat Fenollar, al primer volum, donava compte de les *Obres, ò Trobes*, tot remarcant que havia vist l'exemplar al convent de Predicadors.¹⁸ Això li permet afirmar que les poesies no són majoritàriament en llavor de la Puríssima Concepció, com subratllava Rodríguez, sinó de la maternitat divina de Maria. Llavors el volum conservava l'últim full, on apareixia el colofó, amb la indicació de València com a lloc d'impressió i de l'any 1474 com a data d'impressió.

Ximeno comenta que en l'exemplar de les *Trobes* del convent de dominics que va veure no figurava el títol *Certamen poëtic en labor de la Concepció* que li dona Rodríguez. Podria ser un títol factici, però no és descartable que correspongués a un altre exemplar de les *Trobes*. Remarquem les coincidències entre els títols de *Poeticum certamen* de Nicolás, derivat d'una informació de Samper, del títol *Certamen poëtic* de Rodríguez i del títol *Certamen poético* de l'inventari de Josep de Castellví. Bé podria ser que fos un exemplar de Josep de Castellví, si pensem que un dels seus avantpassats, Lluís de Castellví, va ser un dels tres membres del jurat del certamen marità de 1474.¹⁹

16. Josep RODRÍGUEZ, *Biblioteca Valentina*, València, Joseph Thomas Lucas, impressor, 1747, p. 81-82.

17. Amparo FELIPO ORTS, «La biblioteca del primer marquès de Villatorcas en Valencia (1722)», dins Juan José IGLESIAS RODRÍGUEZ *et al.* (ed.), *Comercio y cultura en la edad moderna*, Sevilla, Editorial Universidad de Sevilla, 2015.

18. Vicent XIMENO, *Escritores del Reyno de Valencia cronológicamente ordenados desde el año MCCXXXVIII de la christiana conquista de la misma Ciudad, hasta el MDCCXLVIII*, València, Impr. Josep Esteban Dolz, 2 vol., 1747, p. 59.

19. En l'inventari de llibres de Josep de Castellví figurava *Lo Passi en cobles*, de Bernat Fenollar, Joan Escrivà i Pere Martínez, i, segons informa Rodríguez a la seua *Biblioteca Valentina* (p. 82), Josep de Castellví, marquès de Villatorcas, posseïa un exemplar mai imprès d'una *Obra feta sobre un deport de la Albufera, per lo reverent mossén Fenollar, prevete, e per lo magnífich mossén Jobanot Escrivà, cavaller, Mestre Racional del molt alt senyor Rey en lo Regne de València*.

Al segle XIX, Just Pastor Fuster destaca en el volum I de la seua *Biblioteca Valenciana* que les *Trobes* són «el primer libro impreso en España», i esmenta els noms de tots els concursants del certamen.²⁰ Com ja s'ha dit, fou poc després de 1835 quan l'exemplar de les *Trobes* que hi havia al Reial Convent de Predicadors de València ingressà en la Biblioteca de la Universitat de València. Allí el pogué observar Marià Aguiló i Fuster, bibliotecari mallorquí que ocupà uns anys la plaça de funcionari en cap de la biblioteca i que fou un dels impulsors de la Renaixença. Aguiló reproduí íntegrament quasi totes les seccions de l'incunable atribuïdes o atribuïbles a Fenollar (introducció, cartell, rúbriques, poema a l'honor, gojos a la coronació de Maria, sentència i veredictes) en el seu *Catálogo de las obras en lengua catalana impresas desde 1474 a 1860*, que serà publicat pòstumament.²¹ No n'hi feu cap comentari, però és ben fàcil pensar que la data d'inici del *Catálogo* està triada precisament en atenció al llibre de les *Trobes*, donant a entendre que era el primer llibre publicat en llengua catalana.

LA PRIMERA COMMEMORACIÓ DEL CERTAMEN DE 1474 (1874) I ELS PRIMERS ESTUDIS SOBRE L'OBRA

La Renaixença comportà una reivindicació del llegat medieval. Encara que inicialment es fixà sobretot en Jaume I, sant Vicent Ferrer i Ausiàs March, amb el temps anaren cobrant protagonisme el *Tirant*, autors com Corella i els poetes del grup que inicialment s'anomenà l'Escola valenciana, entre els quals hi ha un bon nombre que participà en el certamen marià de 1474.

Gràcies al repertori bibliogràfic de Just Pastor Fuster, la memòria de les *Trobes* es va fer present entre els nostres renaixentistes. Ja s'hi va fixar Rafael Ferrer i Bigné al seu *Estudio histórico-crítico de los poetas valencianos de los siglos XIII, XIV y XV* (1873). El llibre adquirí un cert protagonisme el 1874 amb motiu del quart centenari de la seua publicació. Aquell any, a iniciativa del president de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València, el poeta Vicent W. Querol, es convocà un certamen commemoratiu.²² Entre els actes extraordinaris que se celebraren el 20 de desembre de 1874 destaquen l'exposició de treballs tipogràfics antics; la col·locació d'una làpida commemorativa a tocar del Portal de la Valldigna de València, on se situà la impremta de Lambert Palmart, i la celebració d'un certamen

20. Just Pastor FUSTER, *Biblioteca valenciana de los escritores que florecieron hasta nuestros días, con adiciones y enmiendas a la de D. Vicente Ximeno*, València, Impr. y librería de José Ximeno, volum I, 1827, p. 51-52.

21. Marià AGUILÓ I FUSTER, *Catálogo de las obras en lengua catalana impresas desde 1474 a 1860*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra, 1923, p. 536-540.

22. VÍCTOR PASTOR BANYULS, *Vicent W. Querol i l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València (1870-1876)*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2017, p. 70-73. Querol compartia la iniciativa per carta (25-IX-1873) a Marià Aguiló: «Cúmplense en 1874 los cuatro siglos justos de la introducción de la imprenta y estamos obligados los valencianos a una fiesta secular que recuerde en España nuestra orgullosa primogenitura. He suscitado la idea en el Ateneo: ha sido acogida con entusiasmo y cae sobre mí en gran parte la pesadumbre de realizarla».

literari amb premi a «la mejor Oda castellana que celebre la invención de la imprenta» i a «la mejor composición poética castellana o lemosina en alabanza de la Virgen María, reproduciendo así al cabo de cuatro siglos el mismo tema del certamen poético contenido en el primer libro impreso en la Península». Es tractava, sobretot, de remarcar la primacia de València en la introducció de la impremta a Espanya. Una altra iniciativa de Querol, que no fou finalment portada a terme, fou la de reimprimir les *Trobes* a partir de l'únic exemplar existent, que es conserva a la Universitat de València.

La iniciativa tardà uns quants anys a complir-se. El 1893, Francesc Martí Grajales va guanyar el premi que, en el marc de Jocs Florals de Lo Rat Penat, atorgà Ciríaco María Sancha, arquebisbe de València, al millor estudi biogràfic sobre els poetes que van intervenir en el certamen marità de 1474. Arran d'això, l'any 1894 el llibreter Pascual Aguilar decidí publicar per primera vegada una edició paleogràfica de les *Trobes*, feta a partir de la còpia de l'arxiver Manuel Rubio i Borràs. L'edició tindria un estudi introductori de Francesc Martí Grajales amb la biografia premiada dels poetes concursants.²³ El llibre fou imprès en la impremta de Ferrer d'Orga, una de les deganes de la ciutat de València. Martí Grajales, a més d'insistir en el fet que el nostre incunable era el primer llibre imprès en la península Ibèrica, seguint així els bibliògrafs José Serrano Morales i Konrad Haebler, en destacava l'interès historioliterari per la informació que aportava sobre nombrosos poetes de l'època. Sobre el valor estètic de les composicions, assegura que «no están exentas sus producciones de defectos, pero en ellas hay imágenes de buen gusto, la metrificacón es correcta y su ritmo bastante armonioso».²⁴

L'interès per les *Trobes*, sempre lligat a la seua condició de primer llibre imprès a la península Ibèrica, prosseguí en la primera meitat del segle XX.²⁵ Dins l'entrada reservada a Fenollar en la *Bibliografía de la lengua valenciana* (1915), Josep Ribelles Comín dedicà un considerable espai a les *Trobes* i a la seua reedició de 1894,²⁶

23. Francesc MARTÍ GRAJALES (València, 1862-1920) havia estat autor, juntament amb Josep M. PUIG I TORRALVA, de *l'Estudio histórico-crítico de los poetas valencianos de los siglos XVI, XVII y XVIII* (1883), que aconseguí l'accèssit en un dels premis literaris de l'any 1881 convocats per la Societat Econòmica d'Amics del País. El volum ressenyava notícies biogràfiques i bibliogràfiques de 83 poetes valencians cultes entre els quals molts dels que havien participat en el certamen marità de 1474. Vegeu Rafael ROCA, «L'interés de la Renaixença valenciana pels poetes de l'Edat Moderna», *eHumanista/IVITRA* 3, p. 288-304, concretament p. 296-302. Les notícies sobre alguns poetes del segle XVI i XVII es limiten a la seua participació en el certamen de 1511 en honor de santa Caterina de Siena i en els de 1532 i 1622 en honor de la Immaculada Concepció. Vegeu A. FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 669-980.

24. Reproduït a Josep RIBELLES COMÍN, *Bibliografía de la lengua valenciana, o sea, catálogo razonado por orden alfabético de autores*, 1, Madrid, Impr de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1915, p. 243.

25. Pau VICIANO (2022), «Más allá de la incunabulística: la difusión de las *Trobes en labors de la Verge Maria* en la Sociedad valenciana», *RUIDERAE: Revista de Unidades de Información*, 20, p. 1-11. També del mateix autor: «El quart centenari de les *Trobes en labors de la Verge Maria* (1874): una polèmica i una edició frustrada», *Pasiones bibliográficas*, VII, 2023, p. 229-246.

26. Josep RIBELLES COMÍN, *Bibliografía de la lengua valenciana...*, p. 229-245.

i en l'apèndix donà compte del projecte de Ramon Miquel i Planas de reeditar les *Trobes* dins d'un volum que es titularia *Certàmens valencians*, un projecte que finalment no duria a terme.²⁷ El 1930, Teodor Llorente i Falcó, sota el pseudònim de Jordi de Fenollar, també dedicà al certamen de 1474 un capítol, «Les Trobes en lahors de la Verge Maria», dins el seu llibre *La personalidad valenciana* (1930).²⁸ El 1945, Vicente Escrivà publicà una luxosa edició facsímil de les *Trobes* que va fer precedir d'una introducció, «Noticias sobre la impresión del primer incunable español», en què, com bé indica el títol, posava tot l'èmfasi en la dimensió incunabílica del llibre, sense tenir en compte que, des del 1930, ja es coneixia un opuscle eclesiàstic en llatí, el *Sinodal de Aguilafuente*, publicat a Segovia cap al 1472, que passava a ser el primer llibre imprès de la Península.²⁹

Latenció bibliogràfica a les *Trobes*, que a casa nostra ha estat constant (Jaume Massó i Torrents, Pere Bohigas, etc.), contrasta amb l'escassa consideració de què han estat objecte les seues poesies en les històries de la literatura catalana. Limitant-nos a les més conegudes, la *Història de la literatura catalana* (1953), de Jordi Rubió i Balaguer, i la *Història de la literatura catalana* (1964), de Martí de Riquer, veurem que no han merescut valoracions gaire positives. En concret, Rubió afirmà: «Ningú, ni tan sols Corella, que té prestigi com a poeta religiós, no aconsegueix donar cap nota que interessi; no sorprèn que el premi sigui declarat desert i que hom l'atorgui a la mateixa Verge».³⁰ Riquer només salva la poesia de Joan Roís de Corella –de fet, un extret de la seua «Vida de la sacratíssima Verge Maria»– i considera «migradíssim» el valor literari del conjunt.³¹ Un canvi d'actitud s'observa ja en *Poetes, moriscos i capellans* (1962), de Joan Fuster, no tant en atenció al valor estètic de l'obra, sinó per les dades socioliteràries que oferia.³²

LES TROBES EN LA COMMEMORACIÓ DEL CINQUÈ CENTENARI DE LA IMPREMTA (1974). ELS DARRERS ESTUDIS

El debat sobre la primacia de la introducció de la impremta a Espanya –una qüestió no tancada a falta de més dades amb dates concretes sobre els impresos més antics conservats– va més enllà de la dimensió professional entre els especialistes i forma part, a l'Estat espanyol, d'un debat ideològic: es tractava de donar protagonisme a una de caràcter patriòtic. Aquesta dimensió es va fer ben visible en

27. Josep RIBELLES COMÍN, *Bibliografia de la lengua valenciana...*, p. 645.

28. Jordi de FENOLLAR [Teodor LLORENTE I FALCÓ], «Les Trobes en lahors de la Verge Maria», dins *En defensa de la personalidad valenciana*, València, Imp. Doménech, 1930, p. 35-38.

29. Fermín de los REYES GÓMEZ, *La imprenta en Segovia*, Madrid, Arco Libros, 1996.

30. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 449. En efecte, el jurat, en una decisió extraordinària, va atorgar el premi o joia –«lo pris de seda»– a la Mare de Déu. En realitat no degué ser per la manca de mèrits de cap poesia, sinó previsiblement per a evitar possibles conflictes entre els millors situats per a obtenir la joia.

31. Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, 1964, p. 374.

32. Joan FUSTER, *Poetes, moriscos i capellans*, València, L'Estel, 1962, p. 57-65.

els darrers anys del franquisme, arran de la commemoració del cinquè centenari de la impremta a Espanya, en què es debatia si la primàcia corresponia a València, dins l'àmbit lingüístic català, o a Segòvia, on s'havia editat l'esmentat *Sinodal*. Davant la difusió d'aquest descobriment, la commemoració oficial del V Centenario de la Imprenta en España s'inaugurà el 1972 com a cinquè centenari de la impressió del *Sinodal de Aguilafuente*, a la ciutat castellana de Segòvia. També el 1972, Guillermo Díaz-Plaja, president del Patronato Nacional del V Centenario de la Imprenta en España, pronuncià a Colòmbia un discurs, «Trascendencia de la imprenta como instrumento de unidad lingüística»,³³ en el marc del VI Congreso de la Asociación de Academias de la Lengua Española, sense fer-hi cap esment de les *Trobes*, tot i que inclouen quatre poemes en castellà.³⁴ Tanmateix, l'esmentat Patronato mantingué el 1974 la celebració d'actes commemoratius del V Centenari de la Imprenta. I, així, l'Instituto Nacional del Libro Español encarregà a Lluís Guarner de fer una nova edició de les *Trobes*, que s'intitulà *El primer incunable español. Les Trobes en labors de la Verge Maria* (València, 1974). Una decisió, la d'encapçalar el títol del llibre per *El primer incunable español*, que només s'explica per raons de mercat editorial, ja que Lluís Guarner, en la seua introducció, havia reconegut la primàcia del *Sinodal* de Segòvia com a primer llibre imprès en la península Ibèrica. El mateix criteri, però invertint l'ordre dels descriptors, es repetí en l'edició que també li encarregà l'esmentat patronat, titulada *Les Trobes en labors de la Verge Maria. Primer incunable español* (València, 1974).³⁵

La polèmica sobre la primàcia estava servida. Joan Fuster se'n va fer ressò en un article publicat a *La Vanguardia*:³⁶ «Nunca he sentido demasiada inclinación por lo que podríamos llamar el “amor propio local”, y mucho menos por ese prurito, tan arraigado en todas partes, de exagerar o desaforar las “glorias históricas” del país. De ahí que las ya viejas polémicas acerca de la ciudad española donde se publicó el “primer” libro, apenas me hayan interesado en su aspecto de rivalidad vecina». Així mateix, defensava que «la perspectiva justa no debe ser la de demostrar “quién fue el primero” —o sea: el más guapo, sino otra, muy distinta, a la vez que más modesta y más realista, que nos llevase a puntualizar en cada sitio, y por

33. Guillermo DÍAZ-PLAJA, «Trascendencia de la imprenta como instrumento de unidad lingüística», *Memoria del sexto congreso de la Asociación de Academias de la Lengua Española*, Caracas, 20-29.11.1972, Academia Venezolana de la Lengua, 1974, p. 114.

34. Per a l'anàlisi dels poemes en castellà vegeu Josep Lluís MARTOS, «Las poesías en castellano de *Les Trobes en labors de la Verge Maria* (74*LV)», *Revista de Filología Románica* 40, 2023, p. 135-151.

35. Des de la descoberta del *Sinodal* pel canonge i arxiver Cristino VALVERDE DEL BARRIO en 1930, que el ressenyà al *Catálogo de incunables y libros raros de la Catedral de Segovia* (Segòvia, Imprenta de El Adelantado), es va haver de remarcar el caràcter de primer llibre literari imprès a l'hora de fer referència a les *Trobes*, tal com fan Lluís Guarner, Sanchis Guarner o Antoni Ferrando. Martos acota l'etiqueta a primer incunable poètic hispànic, atès que s'avança en vuit anys als impresos poètics castellans (1482) i en tretze als altres incunables poètics catalans (1487). Tanmateix, sí que es pot considerar el primer llibre ibèric imprès en una llengua romànica.

36. Joan FUSTER, «Imprentas, biblias y polémicas», *La Vanguardia*, 02.06.1974, p. 17.

la cuenta que a cada sitio le tiene, el momento y la circunstancia de la introducción del invento gutenberguiano». També hi va intervenir Manuel Sanchis Guarner. La seua opció fou publicar, el mateix 1974, sota el patrocini de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de València, una edició filològica de les *Trobes*, acompanyada del facsímil i precedida d'un llarg «Estudi preliminar».³⁷

En la introducció a la seua edició, Sanchis Guarner no presentà les *Trobes* com a primer llibre imprès de la península Ibèrica, però sí com al primer llibre literari ibèric. Per a ell, l'impressor hauria estat Jakob Vitzlant, tal com havia proposat Pere Bohigas. Lamentà la «dràstica restauració» a què fou sotmès aquell any l'únic exemplar conservat: «El paper ha perdut el gra i la pàtina i ha minvat la brillantor de la tinta. Tenia unes tapes de pergamí blanc flexible, sense reforç de cartó ni fusta, datables segurament al segle XVIII, les quals han estat ara canviades per unes altres també de pergamí però rígides, enfortides amb fermes de cartó».³⁸ Encara que no s'estigué de dir la seua pel que fa al debat sobre la introducció de la impremta a la península Ibèrica, Sanchis centrà l'atenció en els aspectes mètrics de les composicions.

L'estudi més exhaustiu sobre les *Trobes* –i, en general, sobre els certàmens poètics valencians d'entre els segles XIV i XVII–, el va fer Antoni Ferrando Francés com a tesi doctoral (1974-1976), a instàncies de Sanchis Guarner, que la dirigí.³⁹ Aquest treball fou revisat, ampliat i publicat anys més tard sota el títol *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX* (1983).⁴⁰ Ben mirat, el nucli central de la tesi és el certamen de 1474. Antoni Ferrando n'estudia el context historicocultural, traça la biografia de cada poeta, analitza la versificació i el contingut teològic de cada poema i en fa l'edició filològica. De fet, és la primera edició crítica de les *Trobes*. L'autor, que valora l'enginy versificador d'una bona part dels poetes concursants, també suggereix que la *Salve Regina* de Pere Vilaspinoso, editada com a plec solt, podria formar part del certamen, la qual cosa el duu a pensar que l'edició de 1474 només reproduí una part dels poetes que hi van participar.⁴¹ El certamen marià

37. *Les Trobes en labors de la Verge Maria* (València, 1474), edició facsímil amb introducció i transcripció de Manuel SANCHIS GUARNER, València, Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de València, 1974.

38. Manuel SANCHIS GUARNER, «Estudi preliminar» a *Les trobes...*, p. 29.

39. Antoni FERRANDO FRANCÉS, *Los certámenes poéticos valencianos de los siglos XIV al XVII*, València, Departament de Lingüística Valenciana, 1976. Fou la primera tesi escrita i presentada en català de la Facultat de Filosofia i Lletres i de la Universitat de València, si bé s'hagué d'inscriure amb el títol en castellà per imposició de la cap administrativa de la facultat. És un indicatiu més de la pervivència del franquisme.

40. Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*

41. Dins dels estudis sobre els poetes del certamen marià que n'ha fet Antoni Ferrando s'han d'incloure els seus treballs sobre Narcís Vinyoles; vegeu Antoni FERRANDO, *Narcís Vinyoles i la seua obra*, València, Universitat de València, Departament de Lingüística Valenciana, 1978; també «Noves aportacions a Narcís Vinyoles. Edició de "Lo Credo in Deum" aplicat per sos articles a la Mare de Déu d'Esperança y los goigs», dins Marta HARO *et al.* (ed.), *Estudios sobre el Cancionero General (Valencia, 1511): poesía, manuscrito e imprenta*, València, Publicacions de la Universitat de València, Col·lecció Parnaseo, 17, 2012, p. 479-505.

de 1474 no solament hauria estat una gran festa social, sinó també una celebració pràcticament institucional, en comptar amb les màximes autoritats polítiques i eclesiàstiques del regne de València, amb una bona representació de la noblesa i de l'estament ciutadà i amb els poetes més distingits del moment, alguns procedents d'altres terres.

La commemoració del cinquè centenari de les *Trobes* generà noves edicions del llibre. Lluís Guarner en feu una edició no venal per encàrrec de l'editorial Espasa-Calpe, *Les Trobes en labors de la Verge Maria. Impresas en facsímil del libro original* (Madrid, 1974), precedida per un pròleg que titulà «El primer libro literario impreso en España (Valencia, 1474)». L'any 1979, l'editorial Vicent García Editores reedità la transcripció de Sanchis Guarner, precedida per un «Estudi preliminar» ampliat respecte del de 1974. La llibreria París-Valencia en publicà tant en 1979 com en 1997 sengles edicions facsímils. L'any 1988, la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana en publicà una nova edició facsímil, amb pròleg de Rafael Pérez Contel. El 1992, Manuel Bas Carbonell dedicà una notable atenció als aspectes bibliogràfics del nostre llibre en l'article dedicat a l'etapa incunable de la impremta valenciana.⁴² El 2002, Emili Miedes edità una reproducció facsímil de l'edició de Martí Grajales de 1894.

Posteriorment, altres estudiosos han aportat noves dades i informacions sobre les *Trobes*, entre els quals destaca Josep Lluís Martos, que s'ha centrat sobretot en la història del llibre i en la materialitat de l'incunable.⁴³ Martos, a més a més, li atribueix el caràcter de cançoner imprès, és a dir, d'antologia organitzada d'acord amb uns criteris determinats que no necessàriament es corresponen amb el desenvolupament del certamen. Les nombroses contribucions de Martos compensen en gran manera l'escassa atenció que la literatura de certamen ha rebut en els manuals més recents d'història de la literatura catalana. En la *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch, l'apartat dedicat a la literatura de certamen, a càrrec de Tomàs Martínez,⁴⁴ ocupa set pàgines, dues de les quals dedica des al certamen marià de 1474, on, fent-se ressò de les aportacions d'Antoni Ferrando, es destaquen les habilitats poètiques de Narcís Vinyoles i el predomini de les posicions immaculistes.

Certament, en la poesia de certamen, la creativitat o la innovació no eren sempre l'objectiu primer dels concursants. Es prioritza, almenys en la tardor medieval, el rigor mètric i l'adequació a les bases de la convocatòria. És per això que els estudiosos han tendit a posar el focus en l'interès històric, literari i cultural del fenomen dels certàmens, que ha format part de la tradició literària de

42. Manuel BAS CARBONELL, «Historia de los incunables valencianos», *Bibliofilia Antigua*, 1 (1992), p. 13-36, que editava Vicent García Editores.

43. Josep Lluís MARTOS, *El primer cancionero impreso...*

44. Tomàs MARTÍNEZ, «Els escriptors a la València de la segona meitat del segle XV», dins *Literatura medieval (III). Segle XV*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana - Editorial Barcino - Ajuntament de Barcelona, p. 305-355.

València d'una manera gairebé permanent. De fet, acostar-nos a les *Trobes* novament des del segle XXI adquireix sentit en tant que és un testimoni privilegiat de les dinàmiques socials i literàries del moment. La dimensió cultural del fet és, per tant, innegable.

El certamen

CONVOCATÒRIA I ORGANITZACIÓ

Gràcies a la publicació de la convocatòria, dels poemes concursants i de la sentència del certamen en «llaors de la Verge Maria» que se celebrà a la ciutat de València el 25 de març de 1474, coneixem les «obres o trobes» que s'hi presentaren, els seus autors, els membres del jurat i el veredictes que declamà el secretari, mossèn Fenollar.

L'obra no apareix en cap dels inventaris de llibres coneguts, i no en fa tampoc menció la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, atribuïble a Melcior Miralles, encara que aquest era llavors sotssacristà de la catedral de València.⁴⁵ La celebració d'un certamen com aquest no era excepcional. Responia a una vella tradició, inspirada en el Consistori de la Gaia Ciència, de Tolosa de Llenguadoc, que van potenciar els dos darrers reis de la Casa de Barcelona, i que tingué un notable conreu als segles XV i XVI tant a València com a Barcelona.⁴⁶ Allò que el feia excepcional en aquesta ocasió era que la iniciativa partia del virrei de València i que comptava amb la benedicció del bisbe de València.

En efecte, el certamen es convocà, per iniciativa del virrei Lluís Despuig,⁴⁷ l'11 de febrer de 1474, segons consta en la introducció del llibre i en el «cartell» o convocatòria, i se celebrà en l'església de Sant Jordi, seu de la Confraria de Sant Jordi, la institució que degué encarregar-se de l'organització material de la justa.⁴⁸ De l'organització intel·lectual del certamen –és a dir, de la redacció del «cartell», de la resposta de la Verge Maria en forma de goigs, de l'acta de la reunió del jurat, de la sentència i del veredictes o disposició– se'n degué encarregar Bernat Fenollar, domer de la Seu de València, tal com reconeixen tots els bibliògrafs que s'han ocupat del llibre. També degué tenir cura de la preparació, ordenació i correcció dels materials seleccionats per a la publicació. Ell ha de ser, per tant, l'autor de les rúbriques que encapçalen cada poema, on distingeix entre els que

45. Melcior MIRALLES, *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, edició a cura de Mateu Rodrigo, València, Publicacions de la Universitat de València, 2011.

46. Per als certàmens barcelonins, vegeu Albert ROSSICH, «Els certàmens literaris a Barcelona, segles XIV-XVIII», *Quaderns d'Història* 9, 2003, p. 83-108.

47. Lluís Despuig (ca. 1410-1482), mecenes del certamen, fou ambaixador a Castella, a Milà i a Siena (a partir de 1450), general de Joan II en la guerra de Catalunya (1462-1472), i lloctinent general del Regne de València (1472-1478), un càrrec amb què Joan II el recompensà pels serveis prestats als reis Alfons el Magnànim i al mateix Joan II.

48. L'església de Sant Jordi donava a la plaça de Sant Jordi, actualment de Rodrigo Botet, on tenien casa els Martorell i Joan Roís de Corella.

concorrien a la joia o premi («tirant a la joia») i els que concorrien a títol honorífic («per honor de la joia».⁴⁹

El primer paratext de l'incunable és la introducció en prosa –que ara fa de portada–, on se'ns diu que el «cartell» ha estat fet per «manament» del virrei Lluís Despuig, que l'11 de febrer de 1474 havia convocat «a tots los trobadors» a la «casa de la confraria de sant Jordi» per atorgar, com a «joia» o «pris», «hun troç de drap de vellut negre apte o bastant per un gipó» a «qui mils loharà la Verge Maria». El segon paratext és «Lo cartell», en vers, signat per Despuig i on hi figuren els noms dels jurats (el cabiscol de la Seu, Martí Enyego; el noble Joan de Pròixita i el magnífic Lluís de Castellví) i les condicions formals a què sotmetre's («en cobles cinch, endreça o tornada, / lengua y estil lo que placent vos sia»). A continuació s'hi reproduïxen les composicions seleccionades dels «trobadors», precedides per uns descriptors que ens donen unes notícies molt breus sobre cada poeta. En total són 45 composicions de 40 trobadors, de les quals 40 en llengua catalana, 4 en llengua castellana i 1 en llengua italiana. Fenollar es declara autor de «Respon la gloriosa Verge Maria presentant la sua coronació als seus devots per honor de la joya», que són en realitat uns goigs, uns dels primers documentats com a tals. Al final del llibre trobem la sentència dels tres jutges del certamen, que fou llegida en presència del virrei, del bisbe Jaume Peres, del notari Antoni Cendra com a fedatari i dels preveres Joan Vidal i el mateix Fenollar com a assessors. La sentència, que un segle més tard rebrà el nom de «vexament», és en realitat una crítica de les virtuts i els defectes de les composicions que tiraven a la joia. Tanca el llibre la «Dispositio» o veredicte a favor de la Verge Maria:

Vist que sens vós lo qui us ha mils loada
 dir tan de bé per si no bastaria,
 vist que sens vós lahor tal no us daria,
 a vós donam la joya consignada
 que-n merexeu.

Entre els quaranta poetes que figuren en l'incunable hi havia alguns dels lletraferits més famosos del moment. Aquesta circumstància i el considerable nombre de concursants podrien justificar el tiratge d'un cert nombre d'exemplars, però, tal com ja s'ha dit, no ens consta cap dada al respecte, almenys per ara.

Com ja va observar Antoni Ferrando, el caràcter pràcticament institucional del certamen es fa ben palès en examinar la trajectòria dels protagonistes de la iniciativa i de l'organització: el convoca el virrei de València, té com a jurats una representació de l'estament nobiliari (Pròixita, Castellví i el cabiscol de la Seu) i, en l'acte de lectura del dia 25 de març, festa de l'Encarnació de Maria, hi participen el virrei; el bisbe Jaume Peres, en representació del bisbe titular, que era el cardenal Roderic de Borja, que residia a Roma; el canonge Martí Enyego i els preveres Bernat Fenollar i Joan Vidal, tots tres de la Seu de València.

49. Sobre la biografia de Fenollar, vegeu Frederic APARISI, «Noves consideracions al voltant de Bernat Fenollar, domer de la catedral de València», *Scripta* 17, 2021, p. 62-85.

De la rellevància social del jurat ens pot donar idea un breu apunt biogràfic de cada membre. El cabiscol de la Seu, Martí Enyego, que fou assessor de la *Bíblia valenciana* de 1478, serà un dels dos inquisidors del tribunal de València (1483) i canceller de l'Estudi General de València (1506). Joan de Pròixita i Calataiud, senyor de Palma, Ador i Benissanó, formava part del cercle literari de Corella i de Berenguer Mercader⁵⁰ i emparentà amb el noble més poderós del regne de València, don Serafí de Centelles, gràcies al matrimoni de la seua filla, Isabel Magdalena, amb el segon comte d'Oliva. Formà part de l'ambaixada de la ciutat de València al rei Joan II per a sol·licitar l'alliberament del príncep de Viana (1461). Lluís de Castellví, senyor de Benimuslem, era germà del poeta Francí de Castellví, un dels col·laboradors més pròxims de Bernat Fenollar; pertanyia al cercle literari de Corella, amb qui estava emparentat, i era cunyat d'un altre dels seus membres, el poeta Joan Escrivà. Tant Francí de Castellví, germà de Lluís,⁵¹ com Joan Escrivà eren allora amics de Fenollar. El jurat tenia, per tant, una relació molt estreta amb l'assessor Fenollar, que n'era, de fet, el secretari i que potser fou qui, bon coneixedor de les intrigues habituals entre concursants, va idear la deseixida d'aquella contesa literària: lliurar el premi a la Mare de Déu.⁵²

ELS POETES CONCURSANTS

La transcendència social del certamen de 1474, convocat pel virrei i Mestre de Montesa i avalat pel bisbe Jaume Peres, en representació del titular de la diòcesi, el cardenal Rodrigo de Borja, fa pensar que la justa poètica va atraure un nombre més gran de poetes que els antologats en l'incunable. Ja ho hem comentat a propòsit de Pere Vilaspinosa. La diversitat d'adscripció social dels concursants confirma la capacitat d'atracció del convocant i el prestigi del jurat.⁵³ Hi concorren no-

50. És oportú destacar ací que el gendre de Joan de Pròixita, don Serafí, tenia com a secretari l'escriptor Bernardí Vallmanya, fidel imitador de Corella i un dels que compraren una part de la biblioteca del poeta del nostre certamen, Jordi Centelles (1496), germanastre de don Serafí. Corella, en presentar la intervenció de Pròixita al *Parlament en casa de Berenguer Mercader*, afirma que tots els contertulians li insistien que contés una faula ovidiana perquè «als vivents tots excel·lia, en celsitud d'alt estil, en vulgar de valenciana prosa». No se'l coneix, però, com a autor de cap faula ovidiana.

51. No se l'ha de confondre amb Lluís de Castellví, senyor de Carlet, casat amb Isabel Suau o de Castellví, a la qual se li adreçà, el 1489, l'anònim *Pròleg d'una no poca devota adoració de Jesus, redemptor nostre, crucificat, endreçada a la senyora molt virtuosa dona Isabel de Castellví*. Vegeu Agustín RUBIO VELA, *Los Castellví en la Baja Edad Media valenciana. Generaciones y semblanzas de un linaje*, València, Gráficas Papallona, 2020, p. 108. El *Pròleg* ha estat editat per Antoni FERRANDO, «L'anònim *Pròleg d'una no poca devota adoració de Jesús crucificat*», dins Vicent MARTINES (coord.), *Estudis sobre Joan Rois de Corella*, Alcoi, Editorial Marfil, 1999, p. 133-156.

52. Sobre l'activitat literària de Fenollar i del seu cercle, vegeu Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Bernat Fenollar i Miquel Estela, poetes de cançoner*, València, Edicions 3 i 4, 2018.

53. Per a una relació completa dels poetes, amb els noms, els títols, les professions, la llengua emprada en el certamen, la procedència geogràfica i, en general, les dades biogràfiques

bles, cavallers, canonges, preveres, metges, notaris, juristes, escrivans, artesans, estudiants, etc., tota una representació de la societat valenciana del moment.

Entre els poetes que són nobles o cavallers destaquen el cultíssim escriptor, famós predicador i mestre en sacra teologia Joan Roís de Corella (1435-1497), que hi concorregué amb una selecció d'estrofes de la seua famosa *Oració a la sacratíssima Verge Maria tenint son Fill, Déu Jesús, en la falda, devallat de la Creu*; Francí de Castellví, autor, amb Fenollar i Vinyoles, del poema al·legòric *Escacs d'amor* (ca. 1475), que reproduïx la primera partida d'escacs segons les regles modernes del joc;⁵⁴ Francí de Vilalba, senyor de Tormos, descendent de Bartomeu de Vilalba, famós secretari del Consell de València de finals del segle XIV, i Jaume Gassull, fill d'Andreu Gassull, secretari d'Alfons el Magnànim, autor, entre altres obres, de *Lo somni de Joan Joan*, divertit retrat de la societat de l'època; la *Vida de santa Magdalena en cobles*, poema de caràcter devot, i la *Brama dels llauradors de l'horta de València*, contrapunt al purisme idiomàtic defensat per Fenollar.⁵⁵ Vilalba i Gassull comparteixen la condició de membres de la baixa noblesa per ser descendents de curials ennoblits pels seus mèrits curriculars.

Entre els concursants eclesiàstics més famosos sobreïxen el canonge Jordi Centelles (ca. 1430-1496), posseïdor d'una rica biblioteca de llibres humanístics; Bernat Fenollar (ca. 1435-ca. 1500), que sabé articular al voltant seu un bon grup de poetes realistes que animà la vida literària local amb obres de tipus religiós o satírico-burlesc de caràcter col·lectiu, com *Lo Passi en cobles* o *Lo procés de les olives*, aquest en col·laboració amb Jaume Gassull, Narcís Vinyoles i Joan Moreno; el canonge Joan Llançol, parent del cardenal Rodrigo de Borja, que havia estat vicari general de la diòcesi; el canonge Ginés Fira i Santacília, un dels secretaris del cardenal Rodrigo de Borja, i el prevere Joan Vidal, adscrit a la catedral de València, procurador del cardenal Rodrigo de Borja i un dels assessors del jurat del nostre certamen. Veïem, per tant, que una bona part dels eclesiàstics concursants estan vinculats amb la catedral de València i, personalment, al seu bisbe titular, el cardenal Rodrigo de Borja, futur papa Alexandre VI, que llavors compatibilitzava aquest càrrec amb el de vicecanceller de l'Església, a Roma.

El col·lectiu més ben representat en el certamen fou el de notaris i escrivans, estament social privilegiat en aquella conjuntura econòmica expansiva de València, que demanava el seu concurs professional. Entre els notaris destaquen Joan Ver-

actualitzades respecte de l'aportació de Martí Grajales, vegeu Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 166-220.

54. L'edità Antoni FERRANDO, *Narcís Vinyoles...*, p. 147-173. La modalitat moderna del joc d'escacs, exemplificada a *Escacs d'amor*, va ser recollida per Francesc Vicent en el llibre, perdut per ara, *Llibre dels jocs partits dels escacs* (València, 1495), que ha estudiat José Antonio GARZÓN, *En pos del incunable perdido*. Francesc Vicent, *Llibre dels jochs partits dels schachs* (València, 1495), València, Biblioteca Valenciana, 2001.

55. Josep Guia considera, però, que aquest Gassull, que de fet no porta el nom propi en l'incunable, deu ser el seu pare, Andreu Gassull, famós secretari del rei Alfons el Magnànim a Nàpols. Cfr. Josep GUIA, «Dades biogràfiques sobre Jaume Gassull», *Revista d'Història Medieval* 9, 1998, p. 263-275.

danxa i Joan Moreno, col·laboradors assidus de Fenollar; el català Antoni Vallmanya, amb una notable trajectòria poètica al darrere;⁵⁶ Berenguer Cardona, notari d'Ausiàs March i membre d'una rica família d'Oliva que s'establí a la ciutat de València,⁵⁷ i Pere Vilaspinosa, que publicà pel seu compte la poesia que trameté al certamen, titulada *Salve Regina*.⁵⁸ Entre els escrivans, el més il·lustre des del punt de vista literari fou Bernardí Vallmanya, secretari de Serafí de Centelles, comte d'Oliva, i traductor en estil artitzat de diverses obres en castellà com *Càrcer d'amor*, de Diego de San Pedro, i de *Cordial de l'ànima*, de Gonzalo García de Santa Maria.

Entre els mestres de medicina sobresurten Jaume Roig (1402-1478), metge de la reina Maria i autor del famosíssim *Espill* (ca. 1460), i Lluís Alcanyís, primer catedràtic de Medicina i Cirurgia de l'Estudi General de València i futura víctima de la Inquisició.⁵⁹ Dos dels lletraferits més prestigiosos presents en el certamen foren Narcís Vinyoles (ca. 1440-ca. 1516), persona de confiança del rei Ferran el Catòlic, assidu dels certàmens poètics amb composicions en català i italià i estret col·laborador de Fenollar,⁶⁰ i Miquel Peres (ca. 1455-1526), casat amb Magdalena, filla natural de Corella, i imitador del seu estil en obres com la *Imitació de Jesucrist* (el *Kempis*), la *Vida de santa Caterina de Sena*, la *Vida de la sacratíssima Verge Maria* i la *Vida de sant Vicent Ferrer*.⁶¹ De fet, van ser Corella, Bernardí Vallmanya i Miquel Peres els tres escriptors que van excel·lir en el conreu de l'anomenada «valenciana prosa».⁶²

Completa aquest marc sociològic del certamen la presència d'artesans i estudiants com l'argenter Pere de Civillar, que era probablement aragonès; el naiper Joan de Sant Climent, probablement de Lleida, que podria ser parent de Francesc de Sant Climent, autor de la traducció catalana de *Flors de virtut*; l'estudiant Bartomeu Salvador, futur doctor en dret civil i canònic, i l'encara escrivà Joan Sobrevero,

56. Antoni VALLMANYA, *Poesies*, edició crítica de Jaume AUFERIL, Barcelona, Fundació Noguera, 2007.

57. Frederic APARISI ROMERO, «The notarial profession as a means of social promotion amongst rural elites in the midlands of the Kingdom of Valencia during the later middle age», dins Frederic APARISI ROMERO i Vicent ROYO PÉREZ (ed.), *Beyond lords and peasants: rural elites and economic differentiation in pre-modern Europe*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2014, p. 139-162.

58. Vegeu el capítol «Certamen poètic en llaors de la Verge Maria (València, 1473-1482)», dins Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 345-360, i Josep Lluís MARTOS, «La *Salve Regina* de Pere Vilaspinosa: *collatio* subyacente y edición crítica de un testimonio único», dins Cleofé TATO (ed.), «¿Qué se hizo aquel trobar?»: *la poesía de cancionero ayer y hoy*, la Corunya, Servicio de Publicacións, 2023, p. 41-67.

59. Lluís ALCANYÍS, *Regiment preservatiu e curatiu de la pestilència*, presentació per José María LÓPEZ PIÑERO, estudi i edició per Antoni FERRANDO, València, Publicacions de la Universitat de València, 1999.

60. Antoni FERRANDO, *Narcís Vinyoles...*

61. Abel SOLER, *Joan Roís de Corella...*; Abel SOLER, «Joan Roís de Corella i Miquel Peres: relacions familiars», *Revista de Cancioneros Impresos y Manuscritos* 3, 2014, p. 132-156.

62. Antoni FERRANDO, «Sobre una etiqueta historiogràfica de la literatura catalana: la *valenciana prosa*», *Caplletra* 15, tardor 1993 [1994], p. 11-30.

futur notari, vinculat a Sueca. Hi ha fins i tot un concursant castellà anònim, sense adscripció professional.

L'origen geogràfic de la majoria dels poetes és la ciutat de València, però també hi trobem concursants provinents d'altres indrets com Xàtiva (Lluís i Pere Alcanyís, Joan del Bosch, Francesc de Sant Ramon, Bernat Despuig), Barcelona (Antoni Vallmanya), Lleida (Joan de Sant Climent), Sueca (Joan Sobrevero),⁶³ Oliva (Berenguer Cardona), Xelva (Francesc Barceló),⁶⁴ Cullera? (Pere Bell) i Saragossa? (Pere de Civillar).⁶⁵ De vegades són els pares els que es van traslladar a la ciutat, com és el cas de Corella, procedent de Gandia, o de Jaume Gassull, procedent de Morella. També deu ser el cas de Francesc Barceló, la família del qual procedia de Xelva, poble dels seus pares, on volgué ser soterrat.⁶⁶ La nòmina dels concursants del nostre certamen il·lustra molt bé la tendència de la noblesa, els notaris, els eclesiàstics i els artesans a establir-se en la capital del regne de València, que per aquelles dates, amb més de 50.000 habitants, era la ciutat més important de la península Ibèrica.

L'obertura de la convocatòria a acceptar qualsevol llengua fou més un gest propagandístic que no una opció explicable per un context multilingüe. El fet, però, és que el virrei Despuig podia expressar-se en italià per la seua llarga estada a Itàlia i que devia estar acostumat a sentir també el castellà en la cort napolitana d'Alfons el Magnànim. Vinyoles també tingué contactes amb Nàpols. L'opció de Francesc Barceló i de Francí de Castellví pel català i pel castellà, fruit dels contactes cortesans, no passà de ser un gest exhibicionista, com fou també el de Vinyoles. En el cas de Barceló, té poc a veure amb els seus orígens xelvans. En tot cas, la llibertat de llengua fou una oportunitat per a un castellà anònim i per a un argenter probablement de la zona ponentina del Regne, que rep el nom de Pere, casos que suggereixen el pes que hi devia tenir la immigració des de les terres veïnes.

En una cita literària tan important des del punt de vista social, a la qual no faltaren els escriptors més importants del moment, criden l'atenció algunes absències com les d'Isabel de Villena –potser perquè era monja de clausura–, Joan Escrivà o el ja esmentat Pere Vilaspinoso, autor de la *Salve Regina* que dedicà al virrei Despuig, composta «per honor del loable consistori» i que fou llegida el mateix dia 25 de març. Martos no dubta que formà part del certamen de 1474,⁶⁷ però ignorem

63. El 1485 consta com a casat amb una filla de Guillem Coll, la família més rica de Sueca a mitjan segle XV. Vegeu Antoni FURIÓ, *Camperols del País Valencià. Una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1982, p. 59.

64. Ho suggereix Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 167, i ho avala Josep Lluís MARTOS, «L'obra poètica de Francesc Barceló», dins DIVERSOS AUTORS, *Estudis en honor del professor Rafael Alemany Ferrer*, Alacant, Universitat d'Alacant - Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2023, p. 341-354.

65. És la hipòtesi que formulen Cinthia María HAMLIN i Ludmila GRASSO, «Los poemas en arte mayor castellano de *Les trobes o Labors de la Verge* (74*LV): problemas ecdóticos, interferencias catalanas y aragonesas, edición crítica», *Revista de Cancioneros Impresos y Manuscritos* 11, 2022, p. 148-211.

66. Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 175.

67. Josep Lluís MARTOS, *El primer cancionero impreso...*, p. 313.

per què Fenollar no l'inclogué en el llibre de les *Trobes*. Pere Vilaspinosa, un notari molt ben situat econòmicament i molt ben relacionat amb altres poetes concursants,⁶⁸ potser la volgué difondre més enllà del cercle literari del certamen.

Tampoc no n'hi ha presència femenina: ni Isabel de Villena, que tant de protagonisme tenia en el món literari del moment; ni Aldonça de Montsoriu, la futura abadessa de la Trinitat; ni la noble Isabel Suaris, que intercanviava correspondència amb Fenollar; ni Beatriu de Mompalau, esposa de Joan Escrivà, a qui Miquel Peres dedicà la seua *Vida de la sacratíssima Verge Maria* (1494); ni Iolant de Mompalau, esposa de Lluís de Castellví, a qui Corella dedicà la seua *Vida de la gloriosa santa Anna*; ni Isabel de Castellví, a qui un poeta anònim dedicà el *Pròleg d'una no poc devota adoració a Jesús crucificat*; ni Elionor Flors de Vallterra, a qui Corella dedicà la seua *Història de santa Magdalena*. La participació activa de les dones en l'esdeveniment social, si més no amb els seus noms, no devia estar ben vista pel món masculí, així com tampoc no ho estava en les representacions teatrals.⁶⁹ Però crida l'atenció en aquest punt la participació del notari Joan Moreno, que presentà al certamen una poesia feta «en persona d'una noble e devota senyora, apellada Yolant», que es correspon amb la dama Iolant d'Urrea, filla del governador de València, Pedro d'Urrea.⁷⁰ La poesia conté l'acròstic «Yolant» i no es diu que va ser «llegida», sinó «feta», motiu pel qual sembla una obra d'encàrrec.

Alguns dels poetes que van participar en el certamen marià de 1474 també foren antologats en el *Cancionero general*, d'Hernando del Castillo, o en la seua reedició ampliada de 1514, tots dos publicats a València.⁷¹

ELS POEMES: TEMÀTICA I VERSIFICACIÓ

Com és ben sabut, el Consistori de la Gaia Ciència instituït pel rei Joan I (1393) persistí a Barcelona durant les primeres dècades del segle XV, sota els primers Trastàmara. Però cada vegada més, les justes poètiques promogudes pels reis foren imitades per la noblesa i les parròquies, i la temàtica predominantment amorosa anà derivant en molts casos cap a la lloança a Déu i als sants, sobretot a la Mare de Déu, alhora que la llengua abandonava els trets occitans característics de la poesia cortesana.⁷²

68. En efecte, Vilaspinosa fou notari de molts dels poetes presents al certamen, com ara de Pere Bell, del qual sabem que redactà l'inventari de béns de la seua esposa Leonor, elaborat per aquest el 8 de juny de 1462 per mort d'aquella (Arxiu de Protocols del Patriarca de València, Pere Vilaspinosa, Protocol 26.592, 8-VI-1462).

69. La situació canvia lleugerament en el Barroc; vegeu Verònica ZARAGOZA, «Sociabilitat i projecció poètica: veus de dones en els certàmens literaris barrocs», *Caplletra* 65, tardor, 2018, p. 15-41.

70. Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 184.

71. Estela PÉREZ BOSCH, *Los poetas valencianos del «Cancionero General»*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2011.

72. Pere BOHIGAS, *Lírica trobadoresca*, València-Barcelona, Institut de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. Per a un caracterització de la poesia de certamen del segle XV, vegeu Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 29-153.

Centrant l'atenció en el regne de València, constatem que, entre el 1428 i el 1474, s'hi celebraren tres notables certàmens dedicats a la Mare de Déu, que il·lustren molt bé els canvis institucionals, temàtics i lingüístics a què acabem d'al·ludir. El primer se celebrà en la ciutat de València, el 1428, quan Alfons el Magnànim hi tenia fixada la residència. En dona notícia el *Llibre del Mestre Racional*, conservat a l'Arxiu del Regne de València, on es fa constar que el «mestre Johan de Pisa, argenter del senyor Rey», que devia ser italià, ha de rebre la remuneració corresponent «en acorriment de les messions de despeses que li convindrà fer en la compra de certa quantitat d'or que deu servir per una flor de llir, la qual lo dit Senyor manà fer per dar a qualsevol dels trobadors de la Gaya Sciència qui mils dictarà una obra de Nostra Dona, segons que n lo dit albarà se conté que cobre».⁷³ No en coneixem més detalls, però es pot suposar que la festa fou convocada per Alfons el Magnànim, que els trobadors podien aspirar com a guardó a una flor de llir d'or, que els versos podien oscil·lar entre un català occitanitzant o un occità catalanitzant i que l'objectiu perseguit era la lloança de la Mare de Déu.

Del segon certamen marià, dedicat a lloar la Immaculada Concepció de Maria, sabem que fou convocat pel Capítol de la Seu de València, que se celebrà el 1440, que s'hi donà com a premi una espasa i que el guanyador en va ser Francesc de Mèscua, poeta d'ascendència navarresa establert a València. El titular de la diòcesi era Alfons de Borja (1429-1458), membre del seguici d'Alfons el Magnànim i llavors resident a Itàlia. S'ha conservat el seu poema guanyador, ja en un pur català.⁷⁴ Així, mentre que els cercles poètics de Catalunya es mantenien fidels a les directrius de la Gaia Ciència, a València es va produir un alliberament ràpid de les convencions occitanes, tant lingüístiques com temàtiques.

El tercer gran certamen marià, «en llaors de la Verge Maria», va ser el que convocà el virrei Lluís Despuig el 1474. En aquest cas, ja observem l'ús de tres llengües i de diverses formes mètriques alienes a la tradició autòctona, com són el vers d'*arte mayor* castellà i el sonet italià. En general, els poemes es dediquen a lloar santa Maria, sobretot en la seua dualitat de verge i mare, i només en part són una defensa de la creença en la immaculada concepció de Maria, que llavors no era un dogma –no ho serà fins al 1854–, sinó una creença que alguns sostenien, com els franciscans, i d'altres negaven, com els dominics.⁷⁵ El to lletànic i el propòsit eminentment laudatori és una constant de totes les composicions. Les «llaors» són preses de la litúrgia mariana i de la tradició devota –«Mare de Déu e filla», «Filla del Fill, mare del vostre Pare», etc.– i ben sovint consisteixen en metàfores, com ara «Terme perfet de l'etern consistori», de Corella. S'hi poden apreciar encara ressos trobadorescos en els senyals amb els quals és invocada sovint la Mare de Déu («Alta sens par», «Flor de llir», «Flor de les flors», «Font de salut», «Reyna dels reys»,

73. Josep SANCHIS SIVERA, «La orfebreria valenciana en la Edad Media», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* 43, 1922, p. 1-17.

74. Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 105-113.

75. Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 220-221.

etc.),⁷⁶ que tant recorden els versos d'Ausiàs March. Val a dir que, en molts casos, els poemes presentats al certamen marià no són originals, sinó fruit de reescriptures, plagis i autoplagis. Un plagi evidentíssim és el de Bernardí Vallmanya, que presenta com a seua part d'una composició de Joan Guerau.⁷⁷ Autoplagis són, si més no, les composicions de Corella i de Roig. Ja ho hem advertit en el cas de Corella. La de Roig és un *rifacimento* d'alguns versos marians de l'*Espill*.

La versificació del certamen de 1474 segueix la tradició catalana, en la qual predominen els versos decasíl·labs i els octosíl·labs, sempre amb cesura a la quarta síl·laba. Tanmateix, es fa patent també l'assimilació de la influència italiana, com ara en la poesia de Narcís Vinyoles en català, on l'autor tendeix a l'accent sobre la sisena síl·laba, que és una característica de l'hendecasíl·lab italià. En les imitacions dels versos d'*arte mayor* s'observa la cesura a la cinquena síl·laba.

Les rimes són predominantment cadenoencadenades (ABAABCDCCD), i entre les composicions en rims estrams destaca la de Corella. Alguns poetes, com Francí de Castellví, juguen amb les paranomàsies, és a dir, amb l'ús de rims de mots fonèticament semblants, però fonològicament oposats per una vocal tònica diferent. Mirem el cas de la segona cobla de la composició de Francí de Castellví, on el poeta juga amb *rama*, *rema*, *rима*, *roma*:

De l'arbre antic de vida, vós sou rama
que ens avivau, portant Déu que l'hom rema.
Reina del cel, sol Ell pot ser-vos rima,
car nostra veu tostemps seria roma.
Fundada sou en monts florits de rama,
la lluna als peus, que adés cia, adés rema.
Fènix estram, ab vós negu no rima,
doncs, ¿què us dirà l'hom qui ve pec de Roma?

Entre els recursos estilístics preferits pels concursants predominen l'al·literació, és a dir, la repetició de mots que comparteixen un mateix so, com en el vers «goig sens tristor de nostra vida trista» (Corella), i l'anàfora, és a dir, la repetició d'una mateixa frase a l'inici dels versos, com podem observar en la primera cobla de la composició de Joan Gamiça, que fa:

A tu m'acost, mare del Creador,
Déu Jesucrist, reina triumfada.
A tu m'acost, i et prenc per advocada,
perquè en est cas, dient ta gran llaor,
no em falgues, no.
A tu m'acost, filla de Déu eleta,
i a tu suplic que los llavis me untes.

76. Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 221.

77. Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 199-200.

*A tu m'acost, perquè, ab les mans juntes,
diga de tu la virtut, tan perfeta,
de ton valer.*

Són recursos que poden tenir una certa eficàcia en la declamació dels poemes, que era una exigència d'aquests certàmens, però que no aconsegueixen dissimular-ne l'artificiositat. D'aquest tret tan generalitzat en la poesia de certamen només se n'alliberen les composicions d'alguns dels nostres poetes, com Vinyoles. La seua poesia en italià recrea imatges de ressons petrarquescos («candida cerva con duo corno d'oro», «vaxell d'oro immobile al vento», etc.).⁷⁸ En contrast amb l'artificiositat estilística de la major part de les composicions del nostre incunable, la llengua presenta una riquesa expressiva notable.⁷⁹ També tenen un cert interès els quatre poemes en castellà. Martos⁸⁰ valora molt positivament la poesia en castellà de Francesc Barceló, que s'inspira en el model mètric i estròfic de les *Coplas de la Vita Christi*, de fra Íñigo de Mendoza, «el poema religiós amb major difusió en la impremta incunable hispànica, amb el qual comparteix, fins i tot, l'estructura de rimmes (*abaabcdccd*)».

Malgrat la uniformitat temàtica obligada i el retoricisme artificiosos que sol donar-se en aquest tipus de poesia, el certamen de 1474 és, segons Antoni Ferrando, el «més ric i variat en recursos versificatoris de tot aquest període».⁸¹ Ell mateix farà notar també que aquest virtuosisme poètic desapareixerà pràcticament «a partir dels ideologitzats certàmens immaculistes promoguts per Ferrando Dieç» de la dècada dels vuitanta, quan la noblesa, tret d'alguna excepció, deixa de participar en els certàmens.⁸²

Valoració sociològica i historicoliterària de les Trobes

Les *Trobes* són un magnífic retrat sociològic de la vida literària i social de la València de 1474, en què Bernat Fenollar se'ns revela com el principal articulador de la literatura col·lectiva i festiva produïda llavors a la ciutat. Els certàmens, com també les tertúlies, els debats o els intercanvis epistolars, mostren una València vibrant i multifacètica, on les connexions familiars, les tensions polítiques i les activitats literàries es fusionaven amb una certa harmonia. L'ambient pròsper de la ciutat, la més important aleshores de la Corona d'Aragó, convidava a l'expressió

78. Per a una anàlisi temàtica i estilística de cadascuna de les composicions poètiques, vegeu Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 224-247.

79. Per a una anàlisi dels trets lingüístics més destacats de les *Trobes*, vegeu Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 223-224.

80. Josep Lluís MARTOS, «Los poemas en castellano de les *Trobes en labors de la Verge Maria* (74*LV)», *Revista de filología románica* 40, 2023, p. 135-151, i del mateix autor, «L'obra poètica de Francesc Barceló», dins *Estudis en honor del professor Rafael Alemany Ferrer*, Alacant, Universitat d'Alacant, 2023, p. 341-354.

81. Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 224.

82. Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 153.

literària compartida. I els certàmens, tot i prendre el pretext d'alguna festivitat religiosa, constituïen una festa literària pública de notable acceptació social. Hi prenien part no només membres de l'estament nobiliari, ara urbanitzats, sinó també els més diversos representants dels sectors que solen denominar burgesos, que trobaven, en les lletres, un joc, un passatemps i, també, una ocasió per al lluïment social. La participació dels concursants estava motivada, sovint, «per la seducció del prestigi social que comportava el fet de guanyar-lo [el certamen] o d'alternar amb les principals figures de la vida literària local».⁸³ Eren, doncs, una atractiva eina de socialització, com solien ser moltes de les celebracions religioses festives.

S'ha destacat sovint aquest vessant sociològic de les *Trobes*, però també caldria veure en el llibre un testimoni privilegiat de la capacitat d'atracció de la ciutat de València, llavors la més rica i poblada de la península Ibèrica. Si resseguim la trajectòria biogràfica dels poetes més coneguts, observem que molts d'ells o els seus pares (Fenollar, Centelles, Barceló, Sobrevero, Berenguer Cardona, Lluís Alcanyís, etc.) procedien dels indrets més diversos del regne. Les *Trobes* són, per tant, un espill eloqüent del procés d'emigració de les comarques cap a la ciutat, tal com havien fet les famílies d'Ausiàs March, Roís de Corella i Joanot Martorell.

El certamen de 1474, amb la confluència de poemes en català, castellà i italià, reflecteix una orientació cultural i política que feia bascular la Corona d'Aragó entre Castella i Itàlia. L'infant Ferran, fill de Joan II d'Aragó, ja s'havia casat amb la infanta Isabel de Castella, i a Sicília, Sardenya i a Nàpols regnava Ferrante, fill del Magnànim, mentre que a Roma destacaven els cardenals Borja. Recordem que el certamen tingué lloc el 25 de març de 1474. Els fets polítics es produïren, en síntesi, així: l'11 de desembre moria Enric IV de Castella i, el dia 14, la seua germana, Isabel, casada des del 1469 amb Ferran d'Aragó, s'autoproclamava reina de Castella contra els drets de Joana, dita Joana *la Beltraneja*, filla del rei Enric. La Beltraneja, promesa al rei de Portugal, representava la faccióoportuguesa de la noblesa castellana, però, amb el triomf d'Isabel, prevalgué la facció proaragonesa, opció que contribuiria a la influència del castellà dins la Corona d'Aragó.

En el moment de les *Trobes*, el contacte literari del català amb el castellà, que ja observem en alguns cançoners a partir de mitjan segle XV,⁸⁴ a penes es traduï en uns quants castellanismes en la llengua literària. A les *Trobes* són quasi inexistent. Al final de la centúria, però, la noblesa autòctona, més interessada en la poesia castellana de *cancionero* que no en la tradició pròpia, deixà de participar en certàmens com aquest. Quan se celebrà el certamen de 1474 no es podia presagiar que la previsible confederació entre Aragó i Castella redundaria en la supeditació política, cultural i lingüística d'aquella a aquesta, que es percebrà clarament amb el canvi de segle.

L'incunable de 1474 posa de manifest que el català encara pogué beneficiar-se de les potencialitats culturals de la introducció de la impremta en l'àmbit catalano-

83. Antoni FERRANDO, *Els certàmens poètics...*, p. 137.

84. Vegeu, per exemple, Pedro M. CÁTEDRA, *Poemas castellanos de cancioneros bilingües y otros manuscritos barceloneses*, Exeter, University of Exeter, 1983.

parlant. La impremta no sols afavoria la difusió de la cultura escrita, sinó que exigia la revisió i correcció dels textos a imprimir, ja que se'n treien alhora moltes còpies. La impremta, en exigir la correcció lingüística, contribuï així a la regularització, fixació i modernització de la llengua. L'edició de les *Trobes* n'és un testimoni molt eloqüent. En aquest sentit, cal reconèixer que Fenollar tingué un paper rellevant, ja que degué ser ell qui s'encarregà de preparar i revisar els materials del certamen per a la impremta.⁸⁵

L'interès historicoliterari del certamen de 1474, en tant que expressió molt rica de la vida cultural, de la concepció de la literatura com a una activitat col·lectiva i festiva i de les tendències estètiques del moment, contrasta amb les valoracions negatives, pel que fa a la qualitat estètica, que n'han fet alguns estudiosos. Ja hem vist que Rubió i Balaguer considerà «nul» el valor literari de les poesies de certamen i que Riquer les despatxà amb termes despectius: «Com que jo crec que en una història de la literatura només s'ha de recollir el que mantingui un bri de valor literari, considero que val més no tractar-ne». Són judicis que han estat relativitzats per Manuel Sanchis Guarner, Antoni Ferrando i Josep Lluís Martos i que han estat contestats també per Albert Rossich,⁸⁶ que no solament ha valorat positivament la importància de la literatura de certamen per a tota la tradició posterior –pensem, si més no, en els Jocs Florals de la Renaixença–, sinó també en l'anacronisme que hi subjau:

S'ha afirmat que els certàmens van impedir l'aparició de poesia de qualitat. I bé: qui ho pot assegurar, això? Que potser a Castella, o a Portugal, on no hi havia certàmens, la poesia és més bona, als segles XIV i XV? [...] No voldria caure jo també en el lloc comú de confrontar certàmens i qualitat literària. En realitat, la importància dels certàmens no es troba en el mèrit estètic de les obres que susciten, perquè no és aquest l'aspecte que privilegien. L'objectiu dels certàmens no és fer que sorgeixi un poeta genial, sinó ensenyar les persones cultes, els literats, a fer poesies ben fetes. La seva finalitat és perpetuar i afavorir la creació poètica divulgant les regles de la versificació i premiant el rigor teològic, lògic, retòric i lingüístic. No incorrem en l'anacronisme de pensar que allò que s'havia de premiar era la innovació, la creativitat i el geni.

En analitzar la trajectòria dels certàmens poètics valencians, Antoni Ferrando hi va proposar tres etapes: *a)* el període occitanitzant (ca. 1329-1474), en què predominen les formes, el llenguatge i els temes de la tradició del Consistori de Tolosa; *b)* el període valencià (1474-1532), que es caracteritza per un llenguatge ric i alhora

85. Antoni FERRANDO, «El paper dels primers editors...», p. 109-136.

86. Albert ROSSICH, «Els certàmens: de la gaia ciència als Jocs Florals», dins Sadurní MARTÍ *et al.* (coord.), *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de la Llengua i Literatura Catalanes*, Girona, 9-12 de setembre de 2003, vol. I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 63-90.

pròxim a una col·loquialitat acurada i per un sincretisme entre la tradició poètica local i la influència italiana i castellana, i c) el període castellanitzant (1532-1707), que reflecteix una subordinació formal i temàtica a la cultura literària i religiosa castellana i un llenguatge esquitxat per alguns castellanismes innecessaris. Doncs bé, el certamen marià de 1474 és el que iniciaria aqueixa segona etapa, molt prolífica a València i amb una preferència remarcable per les lloances als sants, però amb la particularitat que aquest encara es va fer ressò de la millor tradició poètica mariana medieval. L'immaculisme, que veurem reiteradament en certàmens posteriors, és ací un ingredient més.

Des del punt de vista de la història de la impremta, l'incunable de les *Trobes en labors de la Verge Maria* és una joia bibliogràfica de primer ordre pel fet de ser un dels primers testimonis de la introducció de l'art de Gutenberg a la Corona d'Aragó i a la península Ibèrica, i el primer com a llibre literari que s'hi imprimí en llengua romànica. Ara bé, davant l'ocultament o el cripticisme –i no sols en temps de dictadura– que sol predominar en les valoracions del llibre de les *Trobes* pel que fa a la llengua de les seues poesies, convé remarcar que quasi totes foren escrites en llengua catalana, o, com dirien els seus autors en altres obres seues, en «llengua valenciana».⁸⁷ Per altra banda, per a la història de la literatura catalana, el llibre de les *Trobes* és un testimoni de valor excepcional, perquè ens ofereix un retrat sociològic i estètic preciós de com els nostres avantpassats del segle XV entenien la poesia: una festa literària que, tot i el seu caràcter patrici, tenia un ressò notable entre part de la població. Enguany, any 2024, en què es commemora el cinquè centenari de la seua aparició, el calendari ens esperona a redescobrir-les i a valorar-les en les seues justes dimensions.

87. Per a la qüestió onomàstica, vegeu Antoni FERRANDO, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València, Universitat de València, Institut de Ciències de l'Educació - Institut de Filologia Valenciana, 1980.